

POTI SLOVENSKE GLASBE

MARIJAN LIPOVŠEK

Če analiziramo razvoj glasbenega ustvarjanja, kakor nam ga prikazuje zgodovina, se nam takoj v začetku pokažeta dve smeri, narodna glasba in individualna umetnostna produkcija. Takoj pa opazimo, da se nam hkratu zastavlja vprašanje, odkod glasba in čemu? Pričujoča analiza bo poskušala odgovoriti na to vprašanje, ki je kakor odločitev za biti ali ne biti.

Predvsem moram poudariti, da ni važno razmotrivati pojavov glasbenega dogajanja sodobnih, še primitivnih narodov, ker nam tako razglabljanje ne koristi mnogo v prizadevanju, ko poskušamo doumeti nastanek umetnostnega doživljanja v kultiviranih narodih, med katere štejemo tudi svoj narod. Brez ošabnega odnosa do primitivnih ljudstev, kakor jih dandanes poznamo, lahko trdimo, da nimamo pravice zagovarjati razvoja sodobnih kulturnih ras s tem, da trdimo: njih evolucija je bila sorodna oni, ki jo zdaj doživljajo primitivne rase in jo bodo morale preživeti v prihodnjih nedoglednih dobah. Zanesljivo vemo le to, da so bili naši antični predniki, kakor nam poročajo zgodovinski viri, tako visoko kultivirani, da njihovega duhovnega življenja, ki se je izkristaliziralo v vseh panogah človeškega izživljanja: v gospodarstvu in v politiki, v znanosti, zlasti in najgloblje v religiji in neposredno v zvezi z njo tudi v umetnosti, da vsega tega bogatega življenja zaenkrat ne moremo niti slutiti. Primitivizem kulturnih ras je ostal do dandanašnjega primitivizem, kajti videti je, da razvoj kolektivnega duhovnega življenja ras ne napreduje v zmislu individualnega napredka posameznikov, ki ohranijo vse značilne poteze zase, iz katere so se rodili in črpali svojo duševnost, čeprav se v okviru rasnega duhovnega ustroja morejo razviti do visoke kulturne stopnje. Fizični in duhovni ustroj rase pa ostane slejkoprej za dolgo dobo še vedno neizpremenjen; zdi se nam sicer na prvi pogled, kakor bi bili ti posamezniki presajeni iz neke rase v drugo, višje razvito, potem ko so izpolnili naloge in doživeli možni višek razvoja v svoji prvi okolici, a ta pogled le je zunajen. Toda kljub temu, da je skoraj zanesljivo, da so naši pradedi — pri tem ne mislim izključno slovenskih — živeli vse drugačno notranje življenje kakor današnji nekulturni narodi, so bili *izviri* umetnostnega življenja brez dvoma sorodni. Najmočnejši nagib primitivne znanosti je borba za življenje, primitivne umetnosti pa globoko občutje življenjske zavesti. Primitivne, pravim, in ne mislim s tem prvobitne, temveč tiste, ki ustreza mišljenju in čuvstvanju primitivnega človeka, kajti o prvobitni umetnosti in znanosti ne vemo prav nič! Če priznavamo evolucijo človeškega duha, se moramo vprašati, kako neizmerno dolge dobe so minile, da se je človeštvo povzpelo na tisto višino, ki jo občudujemo v antičnih narodih! V teh bore 2000 letih, ki so prav za prav naš ožja preteklost, so se pač izpremenile oblike, izpremenili so se nekateri načini človeškega izživljanja, duh sam pa se je v tem neznatnem drobcu nedoglednega razvoja izpremenil le malo, kajti mati priroda računa z velikimi številkami. — Kakor pa sta primitivna znanost in umetnost izraz golega življenja, tako sta višja znanost in višja umetnost rezultanti premišljevanja in nazorov o življenju. Neposredno s tem dognanjem pa nas vznemirja tudi prvo in poslednje vprašanje našega življenja: odkod pridemo in kam gremo? Torej vprašanje o vseh višjih silah v nas in izven nas. To je izvor vsega našega pri-

zadevanja, da dosežemo „nekaj“, določen cilj, ki mu sami ne vemo imena. To vprašanje se trudi človeštvo doumeti in rešiti v zgolj miselnem svetu z znanostjo in iz tega vprašanja vre ves intuitivni navdih umetnikov. Pri verskih obredih je nastala prva globlja glasba kot začetek ogromnega razmaha in razvoja glasbene umetnosti. Toda ta glasba ni bila stranskega, ilustrativnega pomena, kakor je pač danes. V časih antike so združevali glasbo in njena najmočnejša elementa, ritem in melodiko, v svetovni nazor z vsem človeškim delovanjem, torej z našim poslanstvom na zemlji, v zvezi z besedo (literaturo), z gibi (plesom in plastiko) in neposredno z upodablajočo umetnostjo. Vse dogajanje v človeku je bilo intenzivno doživljanje božanskega duha, v radosti nad lepoto, ki naj preveva vso osebnost.

Tak je bil torej začetek. Prav ta začetek pa naj nam pokaže pot naprej. Resničnih uspehov v duhovnem življenju se smemo nadejati le tedaj, če bomo doživljali umetnost z vsem ostalim dogajanjem v naši duševnosti, če si torej ustvarimo nekakšen kolektivizem doživljanja, ki naj harmonirajo v vseh svojih različnih pod eno samo témo, ki združuje miselnost s čuvstvovanjem in z vestjo, če dosežemo torej idealno skladnost med doživljanjem in dejanjem.

Kje se nam odkriva umetnost, ki je neposredni izraz našega življenja, kakor smo ga označili prej? Prva je splošna, tako imenovanim izobražencem kot izraz manj dostopna, *narodna glasba*, druga so stvaritve najvišjih duhov, ki so zrasli iz ljudstva in se pognali v take višine duhovnega življenja, kakršnih narod v poprečnem duhovnem doživljanju sploh ne dosega. France Marolt je nekoč napisal naslednje besede:

„Narodovo umetnostno dejstvovanje si smemo predstavljati kot veletok: spodnja, mogočna struja je konservativno, retrospektivno oblikovanje mase, zaverovane v ostanke tisočletne kulturne preteklosti; v ta tok pronica iz vrhne vode neprestano snovanje in oblikovanje umetnostno kulturnih činiteljev, ki je občečloveškega pomena in značaja. Spodnji tok je narodu svojstvena, tradicijska, v njenem masnem instinktu zasidrana ljudska ali v najširšem pomenu besede narodna umetnost. Vrhnja struja, od katere je spodnji tok neprestano vplivan in docela odvisen, predstavlja umetnost ustvarjajočega, kulturno reprezentativnega sloja: narodove duhovne aristokracije.“

Tako vidimo ta dva toka kot skrajnici, med njima pa je brez števila poredincev, katerih razmerje do umetnosti je aktivno ali pasivno, ki so lahko po svojih zmožnostih in nezmožnostih zelo oddaljeni od intuicije preprostega naroda kakor tudi od intuicije visokega umetnika. Prav ti dve smernici pa sta odločilni tudi za razvoj v našem narodu.

Kakšna je prva? Čemu naj gojimo narodno pesem? Čemu se ne zadovoljimo, da jo narod sam razvije, kakor bo to zahtevala prirodna pot?

Nasproti tem vprašanjem postavljamo tole vprašanje: Kako se je razvijala glasbena umetnost pri drugih narodih v naši okolici? Na kratko moremo trditi takole: od začetkov duhovnega življenja, ki se je pričelo oblikovati v umetnosti, so duhovno naprednejši in nadarjenejši snovali zmerom nove domisleke in z njimi razgibali glasbeno umetnost v vseh njenih elementih. Razvoj različnih oblik in poudarek zdaj v klasicistični, zdaj v romantični smeri sta pritisnila pečate posameznim dobam, seveda skladno z miselnim razvojem človeštva. To snovanje se je zrcalilo tudi v narodu, ki je sprejemal, kar mu je bilo všeč in zavračal, kar mu ni prijalo. Okus naroda, t. j. nekakšna čuvstvena

presoja, je kajpada odvisen od razvojne stopnje; vsekako pa lahko trdimo, da narodova sodba ni slaba, kajti zanesemo se lahko na številne sodnike, ki imajo vsi individualno različne okuse. Pesem, ko jo narod sprejme bodisi od narodnih pevcev bodisi od izobražencev, mora biti po godi vsem, ki jo pojejo. Mora biti tedaj dobra, t. j. vrednota po obliki in vsebini, seveda ne mislim na strokovni pomen glasbenih oblik, temveč na obliko kot glasbeni izraz. Priznati moramo, da je v romanskih in germanskih narodih, torej pri onih, ki se odlikujejo s svojim intelektualnim delom, nastajalo to zrealno izoblikovanje narodne pesmi nekako hkratu s produkcijo visokih duhovnih umetnin. Zato trdimo, da se je produkcija kultivirane glasbe zaradi neprestanega delovanja dandanes razvila že tako visoko, da zeva prepad med visoko kultiviranostjo in med poprečnim narodom. Zato umetnostno snovanje ne more več črpati iz narodnega zaklada in se posluževati tega, kar je ljudstvu shranilo dobrega, da bi spet osvežilo prekultivirano glasbo z vrednotami, ki jih je nekoč prejelo od nje. Če se tej razliki med prefinjenostjo na eni strani in med preprostostjo in zdravjem na drugi strani pridruži še velika realna družabna razlika, ne moreta ta dva osnovna toka drug drugega uspešno oplojati.

Naš narod je slovanski narod. Radi priznamo, da je naša umetnostna produkcija daleč zaostala za produkcijami drugih narodov, pa tudi za količino in kakovostjo naše narodne pesmi, ki se je izoblikovala v preteklih stoletjih pod vplivom takratnega glasbenega dogajanja. Toda prav zato vidimo, kakšno delo nas čaka: zbiranje narodnih pesmi in njih opredelitev. S harmonizacijo — seveda ne s čitalniško, ki kvari okus — temveč s stilno, t. j. s tisto, ki ustreza umetnostnemu okolišu pesmi, jo opredelimo glasbeno-zgodovinsko; s primerno glasbeno formo, ki je zrcalo stvarnega dogajanja okoli dotične pesmi, pa ji razložimo vsebino in notranji ter zunanji potek dejanja. Oblika je brezpogojno vezana na izraz pesmi, harmonizacija, ali bolje stilizacija, pa na glasbeni izraz tiste dobe. — To je najprimernejša oblika, ki jo moremo dati dandanes narodni pesmi, kajti v izrabi vrednot, stilnih in vsebinskih, ki so v vsaki narodni pesmi, je največji pomen takega delovanja. Da je treba za uspeh velikega zgodovinskega in skladateljskega znanja in poglobljanja v vsebino, ni treba posebej poudarjati (prim. Nývák: Slovaške narodne pesmi).

Uspeh takega dela je nastajanje slovenskega glasbenega jezika. Napačna je predstava, da je narodna pesem neposredno sredstvo in edina rešitev naše glasbene produkcije. V narodnem zakladu ritmike, melodične, dinamike in posredno harmonije odkrivamo elemente narodne glasbe, ki dajejo pečat narodovemu glasbenemu jeziku, kakor ga dajejo izbrana beseda in gotovi okreti literarnemu jeziku, ki je drugačen od navadnega občevalnega: izbran je in očiščen plev. Tak in prav nič drugačen je glasbeni jezik Rusov, Čehov in nekaterih Jugoslovanov (Bolgarov in Hrvatov). Prva naša naloga je, da si ustvarimo lasten *glasbeni jezik*. Od stilizacij narodnih pesmi je le en korak do instrumentalne glasbe sorodnega načina, ki že lahko pogreša neposredno uporabo narodne pesmi in rabi le njenih elementov.

Prva smer nas vodi neposredno v drugo. Tisti, ki oživljajo narodno pesem, da nastaja iz nje novo izrazno sredstvo, so duhovni stvaritelji v višjem pomenu. Le-ti črpajo iz narodovega bogastva in oplojajo duhovno ustvarjanje kultivirane muzike. Vendar ustvarja umetnik tako, kakor mora ustvarjati, kakor mu veli njegova intuicija. Nekateri izmed poklicanih bodo delovali v

smeri oživljanja narodne pesmi. Vsi niso za to izvoljeni. Kdor ne čuti individualne nujnosti v tej smeri, bo šel svojo pot, ki jo bo določala le moč osebnosti in le v toliko značilne poteze njegovega okoliša, kolikor je bolj ali manj z njim povezan. Čim manj je umetnik navezan na svoj narod, tem bolj je njegova umetnina mednarodna, kosmopolitska, pri čemer ne mislim na razširjenje in priljubljenost umetnine, temveč na njeno doživljanje in doumevanje. Kajti umetnino, ki ima izrazito naroden značaj, morem analitično doumeti le toliko, kolikor doumem narod, v katerem je nastala, dočim jo lahko estetsko sprejemem, saj je glasba najduhovnejši in torej najsplošnejši izraz notranjega doživljanja. Razumljivo, da mislim pri vsem tem še prav posebno na razvoj slovenske glasbe.

Vse tako zvane smeri (n. pr. klasicizem, romantika itd.) so ustvarili veliki duhovi in ne obratno. Oni so, vsekako pod vplivom miselnih preobratov svoje dobe, vodili umetnost kot tako imenovani „utiralci poti“. Vsi manjši in neznatnejši, ki so hodili po njihovih potih, so bili le posnemovalci in niso mogli odeti svojih domislekov v originalnejšo obleko. Nikakor pa ni tak eklekticizem nekaj slabega. Z njim dobe šele smernice velikih ustvarjalcev potrebni razmah, ki seže globoko v ljudske plasti. Vendar so ti posamezniki zanimivi le toliko, kolikor se odraža v njih delih njihova osebna nota. Zato prav za prav ni posebna odlika, če trdim, da komponiram kakor Stravinski, Hindemith ali Schönberg. Ti velikani so si izoblikovali svoj način dela, kakor jim je narekovalo njihovo notranje življenje, in ta način je čisto individualen, seveda pa lahko s svojo silo vpliva na manj samostojne umetnike. Niti ni toliko važno rojstvo, t. j. narodnost, kakor duhovno doživljanje teh umetnikov, kajti čim manj so specifično narodni in čim bolj je v njih razvito intenzivno življenje, tem bolj so njih dela last vsega človeštva. Zato naj vsakdo hodi svoja pota, izvoljenci jih bodo našli.

Če smo doslej govorili o vsebini, ki je izraz duhovne moči, moramo zdaj razpravljati o obliki, v ožjem in širšem pomenu. Splošna formula za to težavno vprašanje se pač glasi: idealna oblika je tista, ki je najprimernejša vsebini. Nezmiselno je pisati disonance zaradi disonanc. Saj lahko slišimo najzanimivejše zvoke, ki se porajajo umetniku prav v gotovih izrazih notranjih doživljanj, vendar zaradi njih samih ne bom pisal skladbe, saj glasba ni zgolj akustika! Niti ni glasbena umetnost nekakšno nedoločno opajanje z zvoki, kakor ni zanimivo poslušati lepo izpeljane polifone melodične linije brez medsebojne harmonske povezanosti. Tudi povratek v primitivizem ni napredek. Nasprotno, izraba vseh elementov privede do dostojne oblike sodobnih umetnin, pri čemer ne mislim prenatrpanosti, niti harmonske niti melodične ali ritmične, temveč morajo vsi elementi služiti čim večji poglobljenosti umetnine. V tem trenutku se dotaknemo prvič pojma absolutne glasbe, ki pomeni samostojno umetnost, drugič pa pojma poduhovljenosti v glasbi.

Neštetočkrat čujemo, da je glasba zadeva srca, zadeva čustev, da nima nič opravka z mislimi in podobno. Analiza nastanka umetnine nam bo pokazala v pravi luči, kje je prav za prav dom umetnosti.

Vsi vtiski, ki jih sprejememo po svojih čutilih iz zunanjega sveta, se ohranijo v spominu, zavestno ali podzavestno. Nanje odgovarjamo z občutji. Ta občutja so svet zase, ki ni lasten le človeku, temveč tudi živalim. Prepletajo ga misli, ki uravnavajo občutja po zakonih logike, seveda odvisno od inten-

zivnosti te miselne luči v dotičnem bitju. Vse, kar delamo z mislimi, delamo seveda zavedno in do nekakšne mere zmorejo to tudi živali. Nad tem svetom občutij in prepletajočih misli je višji, manj snovni svet čustev. Preštevilne so njih vrste, da bi jih mogli naštet, in bi bilo tudi brez pomena. Le opredelimo jih lahko na ta način, da rečemo na primer: čustvo ljubezni do bližnjega je višje kakor čustvo zadovoljstva nad lepo pokrajino in to slednje spet višje kakor čustvo zadovoljstva nad lepo obleko. Zdi se nam, da pronica od nekod v ta svet objektivna luč, ki daje vsem našim doživljenjem določene vrednote, katerih se pa seveda ne zavedamo vselej. Različno močna je ta zavest pri različnih ljudeh. Čim močnejša je, tem višje je bitje razvito, tem pravilnejša je njegova presoja med vrednotami, ki jo izreka naš duh. Vsako umetnostno snovanje temelji na treh osnovnih principih človeške duševnosti: na občutjih, čustvih in duhovnosti. Duhovnost je nad navadnim razumom pa tudi nad čustvovanjem. Ona je središče pravega človeka, kraj, kjer se oglašča vest, ki sodi dejanja, pa tudi organ, ki sprejema navdihe iz nam nedostopnih svetov. To je instrument, s čigar pomočjo izvršujejo mojstri duhovnega dela svoje umetnine. Nezmisljena je trditev, da jih opravljajo z golim razumom ali samo s čustvi. Duhovna miselnost preveja dela stvariteljev, zato so tudi mojstrovine.

Sodobne glasbene umetnine se močno bližajo klasični umerjenosti. Prevladuje močna, ne nasilna melodika, jasna, čeprav ne enostavna harmonija in zdrav ritem, nikakor ne eksotičen, ki je nekoliko omamen. Prav tako je agogika manj veljavna in upoštevana je prava dinamika. Forma je svobodna, vendar razumna.

Smeri, ki veljata tudi za razvoj slovenske glasbe, sta: prodiranje v narodno glasbo in iskanje narodovih posebnosti ter poduhovljenje kultivirane produkcije. Koliko pa je glasba sama na sebi larpurlartistična, koliko je socialno upravičena in koliko prispeva k duhovnemu izenačenju slojev, o tem pa prihodnjič.

SOCIALNI OBZORNIK

POGLED V NAŠO VAS

V. MODRINJAK

V naši domišljiji živi predstava, da je vsak kmet gospodar, lastnik lepih pašnikov, rodovitnih njiv, bujno zelenih gozdov. Številna družina mu dela na njivah in božji blagoslov se razliva nad žitnimi polji in polnimi kaščami. Boji se le toče in požara, drugače pa blagor njemu, ki se izprehaja v nedeljo popoldne golorok med zlatim klasjem. Umetnost, še posebno folkloristična, iz polpretekle dobe je ustvarila idealistične simbole o kmetu-kralju, o kmečkem zdravju v visokih škornjih, in vse je tako živo popisala, naslikala, da se je predstava o blagoslovljenem kmečkem narodu krepko učvrstila v meščanski domišljiji.

Socialna gibanja pred vojno so porušila marsikaterega teh romantičnih idealov, povojna doba pa je tej lutki snela krinko. Statistike odkrivajo povsem drugačne podobe kmečkega življenja in kmečkih razmer v naših vaseh.

V neki podeželski občini je bilo leta 1931. 1666 prebivalcev s tri sto družinami. Že v tej najčistejši kmečki občini imamo 24,5 % družin, ki nimajo